

LEIÐBEININGAR ÁRNA MAGNÚSSONAR¹

1. Inngangur

ALKUNNUGT er að Árni Magnússon var nákvæmur fræðimaður og gerði kröfur um nákvæmni til annarra. Fræg eru orð hans í AM 436 4to (bl. 31r) sem hann skrifaði eftir að hafa farið í gegnum annálshandrit Jóns Erlendssonar prests í Villingaholti haustið 1725 og hent því (Jón Helgason 1958:113):

Svo geingur það til í heimenum, að fumer hialpa erroribus ä gäng, og aðrer leitaft fiðan við að utryðia aptur þeim sömu erroribus. Hafa svo hverir tveggju nockuð að iðia.

Að baki þessum orðum lá sú skoðun hans að handritið kunni eigi

til annars að þiena, enn til að leiða epter komendurnar i villu. giörðe eg þetta þeim mun diarflegar, fem eg margnefnt volumen betur og með frekare athygle i gegnum fið hafðe aður enn það i fundurreif.²

En það er víða hægt að finna stór orð sem Árni hefur haft um bækur og verður fjallað meira um það hér aftar. Samtíðarmönnum hans var auðvitað kunnugt um hversu gagnrýninn hann var, t.d. segir lærisveinn hans og skrifari, Jón Ólafsson úr Grunnavík, svo (1930a:41):

Og ei síður í bókaskrifum var hann hinn varúðarsamasti að fara ei með nokkurn óþarfa og enn síður ósannindi, kvað hann veröldina alt of fulla af hjegómabókum þó eigi bætti hann við.

¹ Ég þakka Stefáni Karlssyni, Guðrúnu Ásu Grímsdóttur, Aðalheiði Guðmundsdóttur og Sverri Tómassyni fyrir gagnlegar ábendingar við samningu þessarar greinar. Einnig vil ég þakka Stefáni fyrir innihaldsríkar samræður um handrit og skrift.

² Gustav Storm prentaði athugasemjurnar Árna við annálshandrit Jóns Erlendssonar í heild (1888: lvii–lxvi). Það sem hér er tekið upp má sjá á mynd gegnt 113. bls. í bók Jóns Helgasonar (1958).

Sjálfur hóf Árni Magnússon ungur að skrifa nákvæmlega eftir handritum. Már Jónsson (1998:48–49) rekur dvöl hans á Íslandi 1685–1686 og segir (1998:56) að hann hafi þá fengið

þá húmanísku hugljómun að skrifa svo nákvæmlega eftir handritum að hermt var eftir böndum og styttingum sem skrifarar á miðöldum og síðar notuðu til að spara pláss.

Stefán Karlsson (1970b:290) bendir á að uppskriftir Árna eftir skinnbókum frá 1686 og 1688 „sem bornar verða saman við forrit“ séu „stafréttar og bandréttar að heita má“.³ Reyndar eru uppskriftir Árna svo nákvæmar að þær hafa verið notaðar til að finna skrifara Vatnshyrnu (Magnús Þórhallsson) og stafsetningu Sturlu Þórðarsonar að hluta til (sjá Stefán Karlsson 1970b:290–297, 1988:54–56). En Árni gerði ekki einungis kröfur til sjálfs sín um nákvæmni í uppskriftum, heldur einnig skrifara sinna (Stefán Karlsson 1983:cii–ciii). Hér á eftir verður vikið að nokkrum seðlum með fyrirmælum Árna til Eyjólfssonar um hvernig sá hinn síðarnefndi skuli bera sig að við að skrifa upp þrjár skinnbækur.⁴ Enn fremur verður vikið að uppskriftum Ásgeirs Jónssonar, sem skrifaði einnig mikið fyrir Árna, með það fyrir augum að komast að því hvenær Árni hafi tekið upp á því að láta skrifara sína líkja eftir stafsetningu skinnbóka sem skrifaðar voru upp. Því næst verður fjallað um dóma Árna um vinnubrögð annarra manna, og reynt að grafast fyrir um hugsanlegar fyrirmyndir hans hvað varðar gagnrýni hans og nákvæmni í vinnubrögðum.

³ Að dæmi Odds Einars Haugens (1995:71–78) hef ég kosið að aðgreina uppskriftir og útgáfur á eftirfarandi hátt: Með *táknrétttri uppskrift* er átt við uppskrift þar sem skrifuð eru öll bönd og allir stafir sem koma fyrir í forriti. Gerður er greinarmunur á mismunandi *d, f, r, s* og *v* ('d' : 'ð', 'f' : 'f', 'r' : 'r', 's' : 's', 'v' : 'v') og ekki er leyst upp úr böndum og skammstöfunum. Með *stafstáknrétttri uppskrift* er átt við sams konar uppskrift, nema hvað leyst er upp úr böndum og skammstöfunum en auðkennt með skáletri eða undirstrikun hvernig það er gert. Í *staf-rétttri uppskrift* er ekki tekið tillit til þátta sem eru eingöngu skriftarlegir, þ.e. ekki er gerður greinarmunur á mismunandi *d, f* o.s.frv.; auðkennt er þó hvernig leyst er upp úr böndum og skammstöfunum. Stefán (1970b:290) notar hér *stafréttur* í merkingunni 'stafstáknréttur' og uppskriftir Árna eru því *táknréttar* („að heita má“).

⁴ Rétt er að taka fram að ekki hefur verið gerð sérstök leit að fleiri seðlum frá hendi Árna með leiðbeiningum af þessu tagi.

2. Codex Academicus (Membr. Res. 3)

Í JS 480 4to er að finna blað með fyrirmælum Árna Magnússonar um uppskrift Guðmundar sögu eftir handriti sem varðveitt var í Háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn.⁵ Blaðið er í fjögurra blaða broti (4to) eins og megnið af handritinu. Páll Eggert Ólason (1927:582) nefnir ekki fyrirmæli Árna í handritaskrá Landsbókasafns, enda er lýsing hans á handritinu stutt:

Ein hönd. Skr. ca. 1754–80. Drög Hálfðanar rektors Einarssonar að Sciagraphiæ o. fl. eftir hann, er varðar íslenzkar bókmenntir. Ehdr. höf.

Fyrirmæli Árna, sem eru ekki skrifuð af honum sjálfum, hljóða svo:

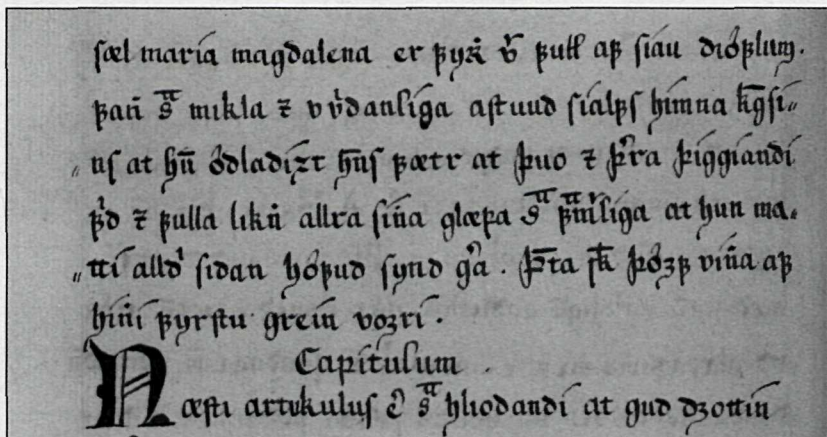
Pegar Eyolfur Biornson er buinn með Stafangurs briefinn, þá skal hann uppskrifa ur Codice Academico Guðmundar bi/kups Sögu, fem fremft Stendur j bökinne. j 4to, gifed, með Stórum Spatium, accuratissime epter orthographia. Enn með því fyrstu tvær Sidurnar, eru litt lafnar orðnar, þá Skal hann Stidia lig við meðfylgjanðe Gvendar-Sögu j 4to fem til forna er skrifuð ur þesum fama Codice. Það hefur og ecke að feigia, þott nockuð verde rángt j því fem skrifað er ur þesum tveimur Sidum, því eg giet j hafte Confererað þetta einhvern tima, og látið hann fo á ný skrifa það arked upp aptur, og Stendft þá riett á öllu. Skrifarlagið Skal vera Íslendsk Stafagiörð, enn ecke latinsk, böndenn skul(u) obfvereraft eins og hier og Strikenn upp ýfer Stöfunum, Jtem dñstinctiones eins og j bökene, og maiufculæ literæ, hvert fem þær eru riettardur rángar. Eins um láng f. og krók s. lang r. og krok ı. et similia. Enn þeir önuoglegu ductus literarum fem j membrana eru a ı. (3) eða ef því-lik kann viðar vera, þurfa ecke að acktaft, hellður Skrifast með göðum riettum böktofum.

Drapann fem epter Soguna kiemur Skal ecke Skrifast.

Verde meir tið til baka, þá Skrifelt Niculas-Saga fem epter fylger með fama hætte fem um Guðmundar Sögu feiger.

Uppskrift Eyjólfis Björnssonar á Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím Brandsson er nú varðveitt í AM 397 4to og uppskrift hans á Nikulás sögu í

⁵ Ég þakka Sverri Tómassyni fyrir að vekja athygli mína á þessu blaði.

Nikulás saga í AM 638 4to, bl. 8v ofan til. Rithönd Eyjólfis Björnssonar.

AM 638 4to⁶ (Stefán Karlsson 1960:188). Þær eru táknréttar, þ.e. Eyjólfur leysir ekki úr böndum heldur skrifar þau upp eftir forritinu og líkir að líkindum eftir stafagerð þess. Ljóst er að hann hefur fylgt fyrirmælum Árna Magnússonar að mestu, þótt honum hafi að sjálfsgöðu getað orðið á í messunni stöku sinnum. Ekki er annað efni í þessum handritum en fyrrgreindar sögur (*KatAM* I:603–604, II:47). Hér á eftir verður gerð grein fyrir nokkrum atriðum sem nefnd eru á seðlinum í sömu röð og þau koma fyrir.

Eyjólfur Björnsson (1666–1746) var í Kaupmannahöfn 1687–1689, fyrst í Háskólanum, en mun síðar hafa lagst í óreglu. Eftir heimkomu bjó hann við fátækt á ýmsum bæjum í Kjós, en hafði þó tekjur af uppskriftum handrita fyrir Árna og varð að lokum prestur í Grímsnesi 1716 (Páll Eggert Ólason 1948: 451–452).

Í fyrirmælum Árna kemur fram að Eyjólfur hafi átt að skrifa fyrir hann Stafangursbréfin, en undir lok 17. aldar fékk Árni léð bréf biskupssetranna í Ósló, Niðarósi og Stafangri og hafði þau með sér til Íslands, flest a.m.k. (sbr. *AM private*:373, 487, Már Jónsson 1998:153). Stafangursbréfin virðast hafa verið 324 að tölu.

‘Codex Academicus’ er handrit úr safni Peders Resens í Háskólabókasafninu í Kaupmannahöfn sem brann 1728 og Stefán Karlsson nefnir „Membr.

⁶ Á seðil sem fylgir handritinu hefur Árni skrifað: „Nikulafs Saga Mira bi/kups. Ex Codice Academico. in folio, Bibliothecæ Resenianæ“.

Res. 3“ þar sem það var þriðja í röðinni í skrá Árna yfir íslenskar og norskar skinnbækur í safni Resens (1970a:269–270).⁷

Ekki verður sagt að Eyjólfur hafi skrifað gisið, en spássíur eru frekar stórar.

Handritið sem Árni sendi Eyjólfvi til að styðjast við — við uppskrift Guðmundar sögu — er AM 398 4to frá öðrum fjórðungi 17. aldar með hendi Jóns Pálssonar (Stefán Karlsson 1960:184, 1997:188–189). Stefán hefur sýnt fram á að AM 397 4to og 398 séu skrifuð eftir sama forriti, en hefur einnig bent á að orðamunur 397 og 398 sé meiri á fyrstu síðunum en annars staðar (1960:185–186), sem bendir til að fyrsta blað skinnbókarinnar hafi verið orðið lélegt og að Jón og Eyjólfur hafi hvor um sig verið í vandræðum með að skrifa það upp. Einnig hefur 398 verið leiðrétt eftir 397 og orðamunur úr 398 hefur verið skrifaður á spássíur í 397; Stefán telur að þetta hafi verið gert á 18. öld (1960:186–187). Það kemur ekki fram að Árni hafi látið Eyjólf skrifa upp tvær fyrstu blaðsíður skinnbókarinnar að nýju eða að hann hafi borið uppskriftina saman við forritið.

Árni gefur Eyjólfvi fyrimæli um að hafa stafagerðina íslenska en ekki latneska, sem hlýtur að merkja að Eyjólfur eigi að gæta sín á að nota *bagga-f*, þ.e. ‘p’, en ekki *karlunga-‘f’* og fleira af því tagi, en túlka verður þessi orð sem svo að Eyjólfur eigi að líkja eftir stafanotkun handritsins. Eyjólfur hlýðir Árna og leysir ekki úr böndum, hefur strik upp yfir stöfum og gerir greinarmun á hástöfum, lágstöfum og hásteflingum eins og ætla má að hafi verið í forriti hans. Hann skrifar bæði ‘s’ og ‘f’ og ‘r’ og ‘t’. Reyndar hlýðir hann Árna ekki til fulls þar sem hann býr til síðlegg eða hala niður fyrir línu á *z* og dregur aftasta leggin á *m* (stundum) niður fyrir línu, sbr. hér á eftir. Athyglisvert er að Árni kallar *r* „lang r“, þar sem það getur nú varla talist tiltakanlega langt, en e.t.v. hefur tilgangur hans verið að greina *r* frá *z* þar sem leggurinn á *r* er beinn en krókóttur á *z*.

‘Þeir önuoglegu drættir’ á *z* sem Árni nefnir hljóta að vera hali niður fyrir línu, sem kemur fyrir í skrift 15. aldar. Halinn á *z* líkist t.d. síðlegg á *j* og *y*.⁸

⁷ Þess má geta að Stefáni var ókunnugt um tilvist þessa seðils Árna í JS 480 4to þegar hann skrifaði grein sína um handrit Guðmundar sögu Arngríms (1960), sbr. neðanmálgrein í grein hans um Resenshandrit sem birtist 10 árum síðar (1970a:271).

⁸ Þessi hali á *z* kemur reyndar fyrir í 14. aldar bréfum og er, eins og hali á *m* og *n*, upphaflega notaður í léttiskrift sem var fyrst og fremst notuð á bréf. Elsta bréf með *z* af þessari gerð er skrifað 1339 á Reykjum í Tungusveit (BergenUB dipl. sjá *IO Faksimiler*:8 (nr. 12)). Jón Þórðarson, annar aðalskrifari Flateyjarbókar (GKS 1005 fol), notar einnig *z* af þessu tagi þótt skrift hans verði seint kölluð bréfaskrift. Tveir aukaskrifaranna þriggja í meginstofni Flateyjarbókar (eldri hluta frá 1387–1394) skrifa einnig *z* með hala þótt önnur léttiskriftareinkenni séu ekki fyrir hendi (sjá *Flateyjarbók* 429. og 437. dálkur). Hinn aðalskrifari Flateyjarbókar, Magnús Þórhallsson, lætur *z* ekki ná niður fyrir línu, þrátt fyrir að skrift hans beri meiri keim af bréfaskrift 14. aldar heldur en skrift Jóns.

Þessi orð Árna benda því frekar til þess að handritið sé frá 15. öld, jafnvel miðri öldinni, en frá 14. öld, vegna þess að þeir 'öngulegu' drættir, sem Árni kallaði svo, verða ekki algengir í handritum fyrr en líður á 15. öldina.⁹ Stefán Karlsson taldi að forrit AM 397 4to og AM 638 4to hefði verið skinnbók frá lokum 14. aldar eða „varla yngra en frá því um 1400“ (1960:188). Hann hefur síðar efast um það og benti mér á að lýsing á skrift og stafsetningu Orms Loftssonar í Sth perg 2 fol frá 2. fjórðungi 15. aldar (sjá Foote 1962:11, 14–17) ætti afar vel við forrit Eyjólfss, þ.e.a.s. ef marka má uppskriftir Eyjólfss, og í skrift Orms væri gott dæmi um síðleggi af þessu tagi eins og þeir koma fram í skrift 15. aldar, m.a. á z. Reyndar ber skrifarlagi Eyjólfss vel saman við skrift Orms (sjá Foote 1962). Hér verður þó ekki seilst svo langt að telja að Ormur hafi skrifað forrit Eyjólfss, enda kalla fullyrðingar um skrifara forritsins á frekari rannsóknir. Helstu frávik eru þau að Ormur skrifar tvíhólfa-*a* ('*a*') en Eyjólfur einshólfs-*a* ('*a*') (þó skrifar hann tvíhólfa-*aa* ('*aa*')). Enn fremur er z ekki af sama tagi hjá þeim og Ormur virðist nota klofið-*r* sem ég hef ekki rekist á hjá Eyjólfvi, sem gæti reyndar átt sér þá skýringu að Eyjólfur hafi ekki séð ástæðu til að líkja eftir slíku *r*. Að öðru leyti er margt líkt.

Orð Árna um Guðmundardrápu skýra hvers vegna Eyjólfur skrifaði hana ekki, en ekki er vitað til að Eyjólfur hafi skrifað meira eftir handritinu en Guðmundar sögu og Nikulás sögu (Stefán Karlsson 1960:188).

Seðillinn með fyrirmælunum er ekki skrifaður af Árna Magnússyni, heldur virðist hann vera skrifaður af Þórði Þórðarsyni sem skrifaði mikið fyrir Árna á Skálholtsárum hans 1702–1712; Þórður varð síðar ráðsmaður í Skálholti (Páll Eggert Ólason 1952:119–120).

Miðinn hefur í fyrsta lagi verið skrifaður 1706 þegar Árni var kominn aftur til landsins eftir vetrardvöl erlendis, enda var það ekki fyrr en í júní 1706 sem hann fékk handrit léð úr Háskólabókasafninu til að fara með til Íslands (*AM Embedsskrivelsur*:200, Stefán Karlsson 1970a:270). Ekki er vitað hvenær Eyjólfur skrifaði Stafangursbréfin, en þó virðist hann ekki vera búinn að því 1706, því að þá skrifar Árni Christian Reitzer prófessor og segist ekki mega sjá af þeim (*AM private*:373). Árni skrifar Reitzer aftur 1707 og segir ekkert liggja á að skila bréfunum, þar sem enginn geti lesið þau rétt í Noregi og þau hafi enga þýðingu fyrir biskupsstólinn (*AM private*:373). Eyjólfur virðist enn

⁹ Árni hefur stundum orð á því í greinargerðum með bréfauppskriftum að einstakir stafir séu með óþarfa öngum, krókum og strikum, sbr. eftirfarandi orð á miða með AM dipl isl apogr 894 (sjá *IO Tekst*: 61): „Þetta Oddgeirs biskups bref er ritad med krököttre skrift, hafande änga og óþarfa strik ut ur stöfunum, alika og siest i Norskum brefum“ (sjá einnig *IO Tekst*:27, 34 og *IO Faksimiler*:18, 20–21, 39 (nr. 26, 29, 52)). Hér er um að ræða 14. aldar bréfaskrift (gotneska léttiskrift).

ekki vera búinn að skrifa upp bréfin síðla sumars 1708, þegar Árni fór utan til Kaupmannahafnar til vetrardvalar (Már Jónsson 1998:260), því að hann skrifaði biskupinum í Stafangri í apríl 1709 (*AM private*:60–63), fullur afsökunar yfir því að hafa ekki getað skilað bréfunum. Haustið 1710 taldi Árni hins vegar að hann hefði getað skilað bréfunum á því ári, en ekki þorað það vegna ófriðar (*AM private*:375). Stefán Karlsson segir að fullvíst sé að Eyjólfur hafi „skrifað upp meginefni Membr. Res. 3 á Íslandi, líklega 1710“ (1970a:271). Már Jónsson telur að Árni hafi látið skrifa upp skjöl í stórum stíl ekki síðar en veturinn 1709–1710 (1998:285) og er sennilegast að Stafangursbréfin hafi verið þar á meðal. Reyndar fór það svo að Árni skilaði aldrei bréfunum, þrátt fyrir að biskupar gengju eftir þeim (sjá t.d. *AM private*:70–71), og var þeim ekki skilað fyrr en 1937 (*Betænkning*:72).

Gera verður ráð fyrir að Eyjólfur hafi lokið við að skrifa upp bréfin áður en hann tók til við að skrifa upp Membr. Res. 3. Hins vegar er hugsanlegt að hann hafi ekki skrifað Stafangursbréfin og Membr. Res. 3 upp fyrr en 1711 eða 1712, því að til eru þrjár kvittanir af hálfu Árna frá 1710 og 1712 um að Eyjólfur hafi fengið greidd skrifaralaun (Slay 1960:14). Árni skrifaði Eyjólfvi bréf vorið 1712 og segist hafa fengið frá honum gömul kálfskinsbréf og eftirit þeirra með hans hendi; sendir honum einn dal og segir að þeir séu þá kvittir (*AM private*:78). Ekki er ástæða til að ætla að þessi kálfskinsbréf hafi verið Stafangursbréfin, þar sem Eyjólfur skrifaði upp fleiri bréf fyrir Árna.

Ekki er vitað hvenær Árni skilaði Membr. Res. 3 á Háskólabókasafnið, en eins og fram hefur komið gat hann verið seinn til þegar hann átti að skila bókum og skjölum (sbr. Finnur Jónsson 1930:161). Auðvitað er hugsanlegt að Árni hafi aldrei skilað bókinni og að hún hafi brunnið hjá honum en það verður að teljast ólíklegt því að Resensbók (*AM* 399 4to, sjá næsta kafla), sem einnig hefur að geyma Guðmundar sögu biskups, bjargaðist hjá Árna en langsennilegast er að bókum hans hafi verið raðað eftir efni; og það sama hafi gilt um bækur í láni.

Seðillinn í JS 480 4to hlýtur að hafa legið með öðru hvoru handritinu, *AM* 397 4to eða *AM* 638 4to. Það liggur hins vegar ekki í augum uppi hvernig á því stendur að seðill frá Árna hefur lent inn í handrit Hálfðanar Einarssonar; það gæti hafa gerst hjá Jóni Sigurðssyni, eiganda þess, en það gæti einnig hafa gerst hjá Hálfðani sjálfum sem var í Kaupmannahöfn 1750–1755 (Páll Eggert Ólason 1949:236). Jón Samsonarson rakst á seðilinn þegar hann var að blaða í bókmenntasögu Hálfðanar í Landsbókasafni og vakti athygli á honum. Síðar var hann hafður til sýnis á handritasýningu Stofnunar Árna Magnússonar 1978 með nokkrum handritum Guðmundar sögu biskups, þar á meðal 397 og *AM* 398 4to (*Handritasýning*:18–19).

3. Resensbók (AM 399 4to)

AM 399 4to (Codex Resenianus, Resensbók) frá um 1330–1350 hefur aðeins að geyma Guðmundar sögu A („elstu sögu“) (*KatAM* I:604–605, Stefán Karlsson 1983:xli). Á seðli sem fylgir handritinu hefur Árni Magnússon skrifað eftirfarandi:

þessa guðmundar Sögu skrifar Eyolfur Björns son in 4to með „nockuð“
storum marginibus, accuratiffimè, með öllum böndum og ductibus
literarum. ætlar papir audan fyrer þar sem i vantar, og tekur pappirs
bokena með til að styðia sig við, enn truer henne þö ei ofmikjð. því hun
er ei accurata Satis. lemmata Caputum skrifalt og.¹⁰

Ekki er vitað til að Eyjólfur Björnsson hafi skrifað upp Resensbók eftir þessum fyrirmælum Árna; hafi hann gert það er uppskriftin týnd (Stefán Karlsson 1960:188, 1983:ciii, nmgr.). Árni Magnússon fékk Resensbók að láni 1706 og var ekki búinn að skila henni á Háskólabókasafnið þegar það brann 1728, en það varð henni til bjargar (Stefán Karlsson 1960:187, 1970a:270–271). Gera má því skóna að Árni hafi ekki skilað bókinni vegna þess að hann átti eftir að láta skrifa táknrétt eftir henni, en Eyjólfur hafi aldrei gert það af ókunnum ástæðum.

Miði Árna hlýtur að vera skrifaður um svipað leyti og fyrrnefndur seðill í JS 480 4to, eða á árunum 1706–1712. Árni hefur jafnframt ætlað að lána Eyjólfu pappírshandrit til að hafa til hliðsjónar. Það handrit getur varla verið annað en AM 401 4to, sem er skrifað af Ásgeiri Jónssyni að mestu og Eyjólfu (120.–121. og 138. bl.) fyrir Árna í Kaupmannahöfn 1686–1689 (Stefán Karlsson 1983:xcix, ci–ciii). Uppskriftin í 401 er hvorki staftáknrétt né táknrétt, og varla stafrétt heldur (sjá bls. 111 hér á eftir); undantekning er fjögurra blaða eyðufylling framarlega í handritinu (6.–9. bl.), sem er skrifuð táknrétt eftir AM 394 4to af óþekktum skrifara (sjá Stefán Karlsson 1983:cii–ciii). 394 er skrifað af Jóni lærða Guðmundssyni 1592, en Jón skrifaði eftir Resensbók (Stefán Karlsson 1983:liv–lv, lxxxvi o. áfr.). Stefán telur líklegt að Árni hafi eignast 394 í síðasta lagi 1707–1709 (1983:xcviii), en hins vegar að eyðufyllingin hafi varla verið skrifuð fyrr en Árni tók upp á því að láta skrifara sína skrifa táknrétt þegar komið var fram yfir 1700 (1983:cii–ciii). Svo virðist sem skrifarinn

¹⁰ Seðillinn er prentaður í *Árni Magnússons levned og skrifter* II (sjá Árni Magnússon 1930:161), auk þess sem Stefán Karlsson prentar hluta hans (1983:ciii).

hafi verið í lítilli æfingu, skriftin er stór og drættirnir þykkir líkt og penninn hafi ekki verið vel yddur. Ekki er óhugsandi að Árni hafi fengið einhvern skólapilt í Skálholti til að skrifa þessar fáu blaðsíður, til að athuga hvort viðkomandi hefði skrifarahæfileika.

Eftirtektarvert er að Árni segir Eyjólfvi ekki að vara sig á önuþlegum dráttum á *z*, eða öðrum stöfum sem kunna að vera í handritinu, enda er það frá því fyrir miðja 14. öld en Membr. Res. 3 hefur e.t.v. verið frá 15. öld. Reyndar er skriftin á Resensbók með einkennum karlungaskriftar og svo ellileg að það var áður talið allt að hálfri öld eldra (sjá Stefán Karlsson 1983:xxxix).

4. Skarðsbók postulasagna (SÁM 1)

AM 631 4to frá upphafi 18. aldar hefur að geyma Péturs sögu postula og Páls sögu postula (*KatAM* II:44–45). Handritinu fylgja seðlar með hendi Árna Magnússonar og á seðli (merktum *a*) kemur fram að handritið er skrifað eftir Skarðsbók postulasagna (sbr. *KatAM* II:45), sem nú ber safnmarkið SÁM 1. AM 628 4to og AM 636 4to eru einnig skrifuð eftir Skarðsbók (sbr. *KatAM* II: 43, 47). Fyrirnefndur Eyjólfur Björnsson skrifaði þessi þrjú handrit táknrétt fyrir Árna Magnússon á árunum 1710–1712 (Slay 1960:14).

Á öðrum seðli (*b*) með hendi Árna sem fylgir 631 eru svohljóðandi fyrir-mæli til Eyjólfis:

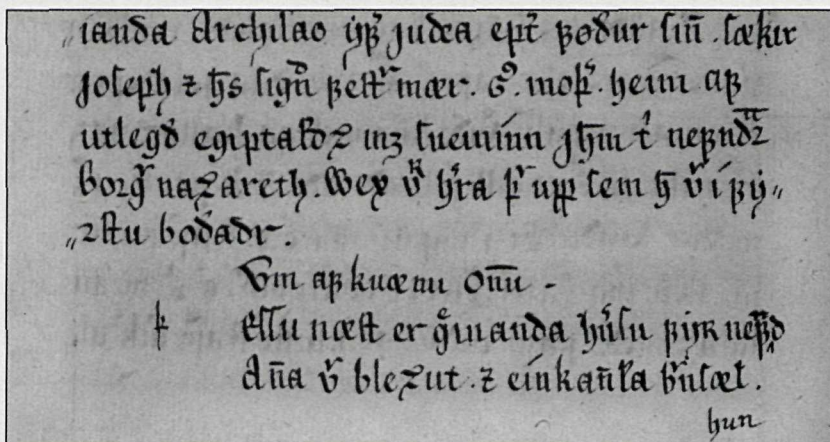
Það sem hier ur uppkrihaft, skal vera in 4to.

2. ör*k* i hveriu þ*k*vere*l* arke.

Inscriptiones Caputum. Þkrifefst ofan fyrer hveriu Capite eins og i membrana. þar sem þær vantar i membranâ lateft ein lina auð fyrer þeim. fyrer upphafs stöfum öllum ætleft eyða framan i linur, eins og i membranâ, og giðrefst eins margar stuttar linur, sem i membranâ eru, fyrer stöfunum; til þess fiefst giete hve stór íá eða ía upphafs stafur hafi i membranâ vered, og hvar hennar þkrifare tilætlað hafe að vera þkyllde stærre sectiones enn almennelega. upp hafs stafuren*n* þkrifefst þó fmátt innani þkallann, so þííá ecki þurfi fiðar þar um að villast.

Þkrifefst allt og bindest accuratè, og observereft greinarmunur á *s*. og *f*. *o*. og *ô*. *z*. og *r*. *ð*. og *ð*. etc.¹¹

¹¹ Jóhannes Bjarni Sigtryggsson skrifaði upp fyrir mig í Kaupmannahöfn seðlana sem fylgja AM 631 4to, og kann ég honum bestu þakkir fyrir. Þessi fyrir-mæli eru prentuð í handritaskrá Árnasafns (*KatAM* II:45).

Tveggja postula saga Jóns og Jakobs í AM 636 4to, bl. 6v neðan til. Rithönd Eyjólfss Björnssonar.

Árni segir Eyjólfvi að hafa 'tvö örk í hverju arki'. Með því hlýtur hann að eiga við að í hverju kveri eigi að vera tvær pappírsarkir. Skoðun á AM 636 4to leiðir í ljós að í hverju kveri eru 16 blaðsíður eða 8 blöð (fjögur tvinn). Hver pappírsörk hefur því enst í 8 blaðsíður eða fjögur blöð eða tvö tvinn. Orðmyndin *ark* (hk.) er þekkt frá 16. öld (Ásgeir Blöndal Magnússon 1989:25).

Eyjólfur fer eftir fyrirmælum Árna og skrifar fyrirsagnir kapitula við kaflaskil og sleppir þeim þar sem þær vantar í Skarðsbók (sjá Slay 1960).¹² Hann skilur eftir eyðu í rétttri stærð fyrir upphafsstaf og skrifar stafinn með smárri skrift í eyðuna. Uppskriftirnar eru táknréttar og gerður er greinarmunur á þeim stöfum sem Árni bað um að yrðu aðgreindir. Samanburður leiðir í ljós að Eyjólfur líkir eftir stafagerð og stafsetningu. Spássiur í eftirritum Skarðsbókar eru stærri en í AM 397 4to og AM 638 4to og skriftin er örlítið stærri og gisnari.

Greinilegur munur er á stafagerð Eyjólfss í 636 og 638. Sem dæmi má nefna að ekki verður séð að í 636 sé settur hali á *z* sem nær niður fyrir línu, háleggir (á 'b', 'h', 'k', 'l', 'þ') eru ekki með belgjum, eins og þeir eru oft í 638, 'a' er tvíhólfa í 636 og skrifað er 'ð' og 'ö' (í samræmi við Skarðsbók).

Þriðji seðillinn með hendi Árna (c) sem fylgir 631 hefur um tíma legið á milli 72. og 73. bls. í Páls sögu, og þar hefur Árni svo fundið hann síðar, samkvæmt því sem hann hefur skrifað á hann:

¹² Ég þakka Hallgrími J. Ámundasyni fyrir að líta á AM 631 4to, AM 633 4to og AM 634–635 4to fyrir mig þar sem þau eru varðveitt í Kaupmannahöfn. Hann sendi mér einnig myndir af nokkrum blaðsíðum úr 633 og 634–635 (sjá næsta kafla).

hier ä að continuera hinn fyrri papirenn, fo þetta fylge hinu fyrri. Enn hier þarf þö að ætlaft fyrer storum staf.

Þeffe fedill lä i pals Sögu p(oftu)la inter pagg. 72. et 73. ante Cap:

Nu er nöckud yperparit.

72. bls. Páls sögu er 36. bl. sögunnar (176. bl. handritsins), en sagan er alls 44 bl. (141r–184r). 34. kafli hefst efst á 177r. Fyrirmælin eru greinilega ætluð Eyjólfvi. E.t.v. hefur hann orðið pappírslaus aftarlega í Páls sögu og Árni orðið að senda honum meiri pappír og fyrirmælin um leið. Sennilega hefur Eyjólfur setið við skriftir hjá Árna í Skálholti, fyrst Árni veit upp á hár hvar hann er staddur í uppskriftinni, en svo þarf ekki að hafa verið. Miðann hefur Árni svo fundið þegar hann var að fara yfir uppskriftina síðar. Lokaorð seðilsins eru upphafsorð 34. kafla.

Seðlarnir eru að líkindum skrifaðir síðla árs 1710 en Árni virðist hafa fengið Skarðsbók lánaða þá um sumarið eða snemma vetrar og haft hana með sér í Skálholt (Slay 1960:14).

5. Meira um táknréttar uppskriftir

Til er bréf frá Árna Magnússyni til Eyjólfis Björnssonar frá 28. maí 1712 þar sem hann biður hann að skrifa fyrir sig Maríu söguna hina stóru úr Hruna og biður hann að láta sig vita hvort hann hafi fengið bókina, og hvort pappírinn nægi (segist senda 6 bækur af góðum pappír); enn fremur segir Árni að Eyjólfur geti fengið fé hjá Þórði Þórðarsyni (áðurnefndum), „bæde til liósa“ og skrifarlauna, „epter hendingne“ (*AM private:78*). Bréfið er varðveitt í AM 434 fol og táknrétt uppskrift Eyjólfis á Maríu sögu er varðveitt í tveimur bindum í AM 634–635 4to, en forritið er glatað (*AM private:78*). Forritið virðist í fljótu bragði hafa verið frá 15. öld, ef dæma má eftir belgjum á háleggjum. Ekki virðast vera til fyrirmæli eða leiðbeiningar Árna vegna þessarar uppskriftar.

Allir fyrirnefndir seðlar sýna svo að ekki verður um villst að Árni lagði mikla áherslu á að uppskriftirnar litu út eins og forrit þeirra eftir því sem unnt var.

Fyrirmæli Árna til Eyjólfis verða þó ekki talin dæmigerð, því að venjulega gerði Árni ekki svona miklar kröfur til skrifara sinna, nema varðandi fornbréfauppskriftir, sem nú eru kallaðar *apógröf* (*apographa*), sbr. eftirfarandi klausu Jóns Ólafssonar um uppskriftir (1930b:54):

og af honum lærda eg rietta adferd at afskrifa gömul bref. á medal hvers su regla var at skrifa öll þau ord ur böndunum er vafalaus være, en hin sem þeir gömlu hafa varierat i, þá at skrifa þau ei fullum stöfum, nema eg fynde i sama skiale þess exemplum, sem til dæmes Biscop edur Byscop etc. Liet og lesa saman Apographa vid avtographa. En það sem var afgangallt, edur honum þótti þess verdt liet hann punctuel riett og med sömu pictura stafanna epterskrifa, sem til dæmes Reykholtz máldaga ...¹³

Mörg handrit hefur Árni látið skrifa fyrir sig án þess að krefjast þess að skrifaramir skrifuðu táknrétt eða fylgdu útliti forritsins. Einnig eru dæmi um að hann hafi viljað láta fylgja útliti forrits, án þess að gera kröfu um táknréttu uppskrift. Ættartöluhandritið AM 254 fol er dæmi um slíkt, en á seðli, sem fylgir því, stendur með m.a. með hendi Árna:

tölnurnar og bokstafina framanvið liðuna, eins og hier
arstölen einkum riett. imò allt. ...

Ískrifa það ä spatium sem ä spatium er, það i textanum sem þar er.
Jmo allt allteins, iafnvel þott ei skilheft.¹⁴

Ástæða þess að Árni hefur látið nægja að fá hverja blaðsíðu nákvæmlega eins og í forritinu án þess að biðja um táknréttu uppskrift er trúlega sú að um samtímarit hefur verið að ræða, sem Jón Ólafsson á Rauðasandi hafði skrifað 1681 (*KatAM* I:234). Í þessu samhengi má benda á seðil með hendi Árna sem fylgir AM 457 4to, en á honum stendur:

Þeffe Eigils Saga Skallagrimssonar kom til min 1727. fra Magnufe Einarsfyne ä Vatzhorne. Er af honum rituð epter hendi St Jons Erlendzsonar i Villingahollte, i bok Jons Hakonarsonar, þeirre in folio, sem fyrrum hefur átt Mag. Brymolfur, og gefed Helgu Magnuffdottur i Bræðratungu.

Skallarner, fem hier eru, eru eins (öfkrifader) i bok Jons Hakonarsonar. Literaturam St Jons hefur Magnus eige bunded sig við, nema i vifun-

¹³ Árni kallaði ekki einungis fornbréfauppskriftir *apógröf* heldur einnig uppskriftir bóka, t.d. kemur fram á seðli sem fylgir AM 636 4to að hann kallar táknréttu uppskrift Eyjólfis Björnssonar *apographum*: „i þessu minu apographo“. Árni hefur sennilega notað orðið í upphaflegu merkingunni: 'eftirrit'. Nákvæm uppskrift Reykjaholtsmáldaga er m.a. í AM dipl isl apogr 4278.

¹⁴ Prentað í *Árni Magnússons levned og skrifter* II (sjá Árni Magnússon 1930:149).

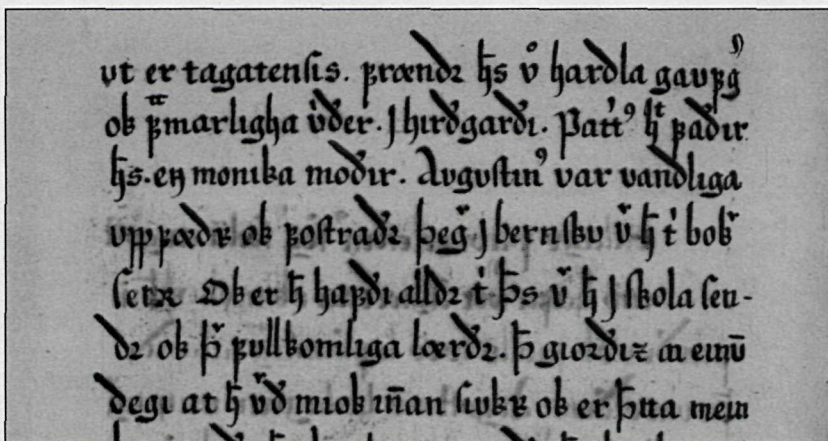
um, og gillðer það eins: því St Jons orthographia er ecki merkeleg i bokinne.¹⁵

Seðillinn bendir sterklega til að Árna hafi ekki þótt ástæða til að skrifa táknrétt eftir 17. aldar handritum.

Á hinn bóginn er greinilegt að Árni lét Eyjólf skrifa upp táknrétt þau miðaldahandrit sem hann gerði sér enga von um að fá til eignar (sjá Ólafur Halldórsson 1994:53). Annars vegar er um að ræða tvær bækur úr Háskólabókasafninu og hins vegar Maríu sögu handritið stóra úr Hruna og Skarðsbók postulasagna, sem hefur ekki verið fól að þessu sinni, þótt hún hafi verið það riflega 100 árum síðar (sjá Ólafur Halldórsson 1966:20). Sama gildir um Maríu sögu handritið sem Magnús Einarsson skrifaði fyrir Árna veturinn 1712–1713 (*AM private*:175–176). Uppskrift Magnúsar er táknrétt og er varðveitt í AM 633 4to. Ólafur Halldórsson telur að forrit Maríu sögu hafi ekki verið yngra en frá um 1300 (1994:52–53, 55). Ágústínusar saga í AM 648 4to, sem Magnús Einarsson skrifaði einnig fyrir Árna, er og táknrétt. Þar sem Árni átti forrit þess verður að telja þessa uppskrift undantekningu frá fyrrnefndri reglu. Forrit 648 er AM 234 fol frá um 1340 (*KatAM* II:53, *ONP*:436), en Árni eignaðist þetta helgisagnahandrit 1699 (Már Jónsson 1998:168–169). Magnús hefur líklega verið fæddur um 1688, svo að varla hefur hann hafið skriftir fyrir Árna fyrr en á Skálholtsárum þeirra beggja eftir 1703 (Páll Eggert Ólason 1950:415), en hæpið er að hann hafi skrifað mikið fyrir Árna svo ungur. Áðurnefnd eyðufylling í AM 401 4to er einnig undantekning en hún var gerð eftir AM 394 4to.

Árni lét ekki nægja að láta skrifara sína skrifa nákvæmlega upp eftir forritum, heldur vildi hann líka fara yfir uppskriftirnar og bera saman við forrit (sjá Jón Ólafsson 1930b:54), sbr. þessi orð um Lilju á seðli milli 11. og 12. bl. í AM 622 4to: „þe//a liliu hefi eg fialfr uppkrifad, vantar ad conferera“; sjá einnig athugun hans á AM 401 4to (Stefán Karlsson 1983:ciii–civ og bls. 111 hér á eftir). Hann hafði hins vegar í mörg horn að líta og það er af og frá að honum hafi unnist tími til að bera allar uppskriftir sem gerðar voru á hans vegum saman við forrit, t.d. ekki uppskriftir Eyjólfssonar og Magnúsar Einarssonar sem hér hafa verið til umfjöllunar.

¹⁵ Handritið er skrifað með nýgotneskri léttiskrift (fljótaskrift) nema vísurnar, sem eru með vandadri settaskrift. Ekki er gott að dæma um hvort Magnús hefur fylgt stafsetningu Jóns Erlendssonar, nema hvað vísurnar eru sennilega táknréttar eftir forriti. Magnús skrifaði fleiri sögur eftir þessu sama handriti (Hálfðanar sögu Brönufóstra í AM 297 a 4to og Kjalnesinga sögu í AM 492 4to) og skrifaði þá með settaskrift og er í því tilviki síst auðveldara að dæma um hversu vel hann fylgir stafsetningu Jóns. Þessi klausa er prentuð í handritaskrá Ámasafns (*KatAM* I:648).

Ágústínus saga í AM 648 4to, bl. 1v ofan til. Rithönd Magnúsar Einarssonar.

Hér verður ekki farið nánar út í samanburð forrits og eftirrits heldur látið nægja að vísa á fjölmargar athugasemdir Árna um þetta efni (t.d. 1930:149, 157, 159–160, *AM private*:176–177). Í þessu sambandi má geta þess að Árni bar ekki aðeins saman forrit og eftirrit skrifara sinna, heldur bar hann einnig saman handrit og útgáfur sem hann kom höndum yfir meðan hann dvaldist í Leipzig og víðar (1694–1696), auk þess sem hann bar saman gamlar og nýlegar útgáfur miðaldartexta (sjá Már Jónsson 1999:220, 227).

6. Ásgeir Jónsson

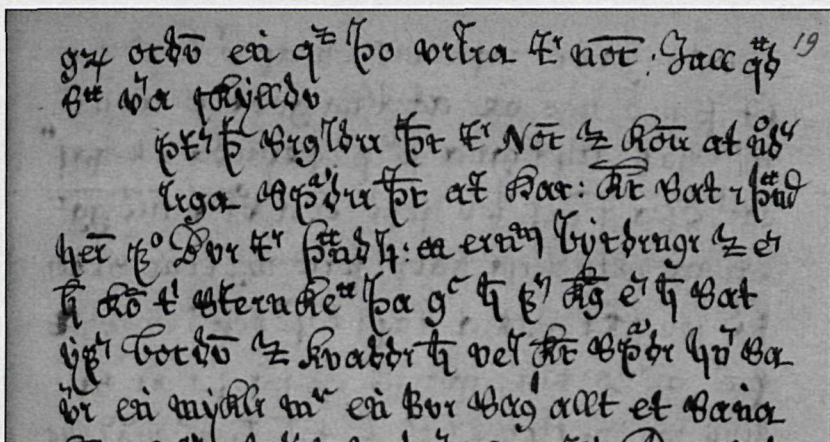
Ásgeir Jónsson var skrifari Þormóðar Torfasonar á árunum 1688–1704 og skrifaði fjölda handrita, Agnete Loth (1960:207) telur að þau séu allt að 150 talsins. Að sögn hennar eru flest handrit hans skrifuð með brotaskrift (*fraktur*), en bréfauppskriftir hans og fáein handrit eru með léttiskrift (1960:207). Hún hefur að auki fundið 18 handrit með hendi Ásgeirs með sérstakri brotaskrift sem hún kallaði hina „mere ‘membranagtige’ frakturskrift“ (1960:207–208, 212). Stefán Karlsson hefur svo fundið það nítjándi með þessari sömu skriftargerð, þ.e. ÍB 225 4to (*Laxdæla saga*) sem var skrifað eftir Vatnshymnu (1970b: 297). Jafnframt telur Loth að Ásgeir hafi notað þessa gerð af brotaskrift á fyrstu skrifaraárum sínum en lagt hana síðan af og tekið upp léttara afbrigði svo að hann gæti skrifað hraðar (1960:212).

Loth komst að því að handritin 18 væru skrifuð eftir 8 skinnbókum — hún fann reyndar ekki forrit Brandkrossa þáttar í JS 435 4to, bl. 1–8v, en Drop-laugarsona saga í sama handriti, bl. 9r–33v, er eftir Möðruvallabók (AM 132 fol) (1960:209–212). Auk Möðruvallabókar eru þetta Codex Rantzovianus (DonVar 137 4to) og skinnbók sem Árni Magnússon skipti síðar í tvennt, AM 68 fol og AM 310 4to (þessar þrjár voru í eigu háttsettra manna í Danmörku), Vatnshyrna, Fagurskinna A og Fagurskinna B á Háskólabókasafninu og brunnu með því og GKS 1005 fol (Flateyjarbók) og GKS 2845 4to í Konungs-bókhöfðu. Loth komst einnig að því að 5 skinnbókanna hefðu verið skrifaðar upp í tengslum við Árna. Möðruvallabók og Codex Rantzovianus hafi verið skrifaðar upp 1686–1688 er Ásgeir bjó í Kaupmannahöfn; Fagurskinna B, Vatnshyrna, AM 68 fol og AM 310 4to hafi verið skrifaðar upp annað hvort 1686–1688 eða veturinn 1697–1698 — Ásgeir var þann vetur einnig í Kaupmannahöfn — en þar sem Þormóður var með Flateyjarbók, Fagurskinna A og GKS 2845 4to í láni á Stangarlandi hljóta þær að hafa verið skrifaðar upp hjá honum 1688–1704 (1960:209–212).¹⁶ Sumar uppskrifta Ásgeirs hjá Þormóði voru gerðar fyrir Árna, svo sem AM 301 4to eftir Fagurskinna A (1960:211), og er líklegt að þær hafi verið gerðar þegar Árni var á Stangarlandi hjá Þormóði síðla árs 1689 (Már Jónsson 1998:86). Þess má og geta að Árni skrifaði sjálfur nokkrar síður í fjórum af þessum 19 handritum (Loth 1960:208).

Thott 1768 4to var skrifað eftir Möðruvallabók í fyrsta lagi um mitt ár 1687 (Jónas Kristjánsson 1966:xxxiii),¹⁷ en var sennilega skrifað haustið 1688 eins og AM 505 4to og AM 508 4to sem voru að öllum líkindum skrifaðar þá, en AM 448 4to var hins vegar skrifað eftir Vatnshyrnu í síðasta lagi í ársbyrjun 1688 (Stefán Karlsson 1970b:289–290). Þetta bendir allt til að Ásgeir hafi skrifað eftir skinnbókunum 5 á árunum 1686–1688.

¹⁶ Uppskriftir Ásgeirs með þessari sérstöku brotaskrift eru: AM 505 4to (Kormáks saga), AM 508 4to (Víga-Glúms saga), AM 566 b 4to (Fóstbræðra saga), AM 1008 4to (Ölkofra þáttur, bl. 96r–102v) og Thott 1768 4to (Fóstbræðra saga, bl. 176r–208r) eru eftir Möðruvallabók, auk JS 435 4to. Eftir Codex Rantzovianus er AM 66 4to (Gulapingslög); eftir AM 68 fol er AM 77 a fol (Ólafs saga helga) og eftir AM 310 4to er AM 311 4to (Ólaf saga Tryggvasonar). Eftir Vatnshyrnu eru AM 448 4to (Eybyggja saga), AM 501 4to (Hænsna-Þóris saga), AM 503 4to (Kjalnesinga saga), AM 517 4to (Flóamanna saga) og AM 559 4to (Vatnsdæla saga), auk ÍB 225 4to. Eftir Fagurskinna A eru AM 301 4to og AM 303 4to og eftir Fagurskinna B er OsloUB 371 fol, eftir Flateyjarbók er AM 1008 4to (Hversu Noregur byggðist og Fundinn Noregur, bl. 1–11v) og eftir GKS 2845 4to er AM 202 f fol (Hálfs saga og Hálfrekka) (Loth 1960:209–212).

¹⁷ Áður var talið að Thott 1768 4to væri ekki beint eftirrit Möðruvallabókar vegna þess að það er ekki eins nákvæm uppskrift og AM 566 b 4to, en Jónas Kristjánsson (1972:16–17) telur að það sé beint eftirrit og að Ásgeir hafi gert það fyrir sjálfan sig eða Þormóð Torfason og þess vegna vandað sig minna en þegar hann skrifaði fyrir Árna Magnússon.

Kjalnesinga saga í AM 503 4to, bl. 19r ofan til. Sérstök brotaskrift Ásgeirs Jónssonar.

AM 301 4to er sagt vera ónákvæmara eftirrit Fagurskinnu A en AM 303 4to og þess vegna e.t.v. óbein uppskrift (Loth 1960:211). Finnur Jónsson segir hins vegar að 301 stemmi nokkurn veginn „ord- og bogstavret med 303“, en hafi þó „enkelte afvigelser, der for største delen skyldes ubevidste afskriverændringer“ (1902–1903:ix). Það er því e.t.v. ekkert sem mælir gegn því að handritin séu bæði skrifuð eftir Fagurskinnu A. Ásgeir skrifaði þessi tvö handrit á Stangarlandi, og Árni hefur fengið ónákvæmari uppskriftina (301) en Þormóður haldið þeirri betri, þ.e. 303 (Finnur Jónsson 1902–1903:ix, *KatAM* I:541–543). 303 var skrifað í síðasta lagi 1698 því að þá var það borið saman við forritið (*KatAM* I:542).

Tilgátan um að þessi sérstaka brotaskrift Ásgeirs sé upphaflegri skriftargerð hans og að hann hafi breytt skrift sinni til að vera fljótari að skrifa stenst varla þar sem öruggt er að sum handrit með hans venjulegri brotaskrift voru skrifuð 1686–1688, svo sem AM 401 4to (sjá Stefán Karlsson 1983:ci–cii).

Það virðist vera nokkuð augljóst, þótt það verði seint sannað, að Árni hafi fengið Ásgeir til að vanda sig sérstaklega við nokkrar uppskriftir og að handritin 5 sem Ásgeir skrifaði upp í Kaupmannahöfn hafi verið skrifuð upp á árunum 1686–1688 og hin þrjú fljótlega eftir að hann kom til Þormóðar. Í öllum tilvikum er um að ræða handrit sem Árni hlýtur að hafa gert sér litlar vonir um að eignast en vildi eiga í góðum uppskriftum, enda ungur maður og rétt að hefja handritasöfnun. Tvö handritanna voru í Konungsbókhöfðu, þrjú í Háskólabókasafninu og þrjú voru eign háttsettra manna. Árni eignaðist reyndar

Dáðiz, Þóðvar, Þóðvar²⁶son ok Þóðvarðr in and-
 ge. Arnólfr biskups son
 Um sumavit i hafe tók fött Þorgeirr biskup-
 ps son ok liggv unnz þeir taka land a eyvrom
 ok þa tekr at nyo at vaxa föttin er hann
 kemr a land. hann andaðiz i nottom optir Ma-
 vio meflo ena fyrr. enn vinir hans ok fræn-
 dr taka þat väd at ferva lik hans noyðr til
 Hóla. ok spyr Þrandr biskup eigi andlat

Guðmundar saga biskups í AM 401 4to, bl. 26r ofan til. Venjuleg brotaskrift Ásgeirs Jónssonar.

tvö þeirra síðastnefndu seinna, þ.e. Möðruvallabók og handritið sem hann skipti í tvennt, þ.e. AM 68 fol og AM 310 4to (Loth 1960:209–212).

Um uppskriftir Ásgeirs hefur verið sagt að hann hafi ekki verið nákvæmur skrifari, m.a. vegna þess að hann er talinn fyrna stafsetningu forrits síns (sjá Jónas Kristjánsson 1966:xxxiv–xxxvi). Finnur Jónsson segir að í AM 52 fol (Fagurskinnuuppskrift með venjulegri brotaskrift Ásgeirs) sé stafsetning forritsins „sá godt som fuldstændig forsvunden“ þar sem Ásgeir noti sína venjulegu íslensku stafsetningu en geri að auki ýmis mistök (1902–1903:ix–x). Stefán Karlsson segir þó um AM 401 4to að þeir Ásgeir og Eyjólfur Björnsson fylgi báðir stafsetningu Resensbókar (AM 399 4to) „í meginatriðum“ og að frávika frá henni verði vart í sömu greinum hjá báðum, þ.e. að notkun upphafsstafa sé samræmd að nokkru marki og að bönd og skammstafanir séu undantekningalítið leyst upp; Stefán telur upp nokkur atriði til viðbótar en lýkur upptalningunni svo: „en fyrning er engin og rangar orðmyndir fátíðar“ (1983:cii). Samt sem áður hefur Árni farið yfir uppskrift Ásgeirs og borið hana saman við forrit og leiðrétt stafsetningu allvíða á fyrstu 5 blaðsíðunum, en eftir það taka leiðréttingarnar fyrst og fremst til orða sem Ásgeir hefur mislesið (1983:ciii–civ), en ekki kemur fram hvort það er vegna þess að Ásgeir hefur vandað sig meira við uppskriftina eftir að Árni fór yfir fyrstu síðurnar hjá honum eða vegna þess Árni hefur ekki gefið sér tíma til að leiðrétta stafsetningu Ásgeirs.

Stefán Karlsson segir að ástæða sé til að ætla að meira sé hirt um stafsetningu forrits í uppskriftum Ásgeirs með sérstöku brotaskriftinni en öðrum upp-

skriftum (1970b:298). Um OsloUB 371 fol (eftir Fagurskinnu B) sagði Finnur Jónsson (1902–1903:vi):

Den synes at være udført med en usædvanlig omhu og således at originalens bogstavformer er efterlignede (som det lange *r*, *v* [angels.], *Ð* f. *P*, for ikke at tale om retskrivningen i det hele). Naturligvis findes også skødesløsheder og åbenbare afvigelser fra orig. på enkelte punkter.

Hér að framan var getið ummæla Finns um AM 301 4to og AM 303 4to, en að auki hefur hann þetta um stafsetninguna að segja (1902–1903:ix): „Originalens retskrivning er i disse to afskrifter nogenlunde godt bevaret.“

Stefán athugaði stafsetninguna á stuttum köflum í AM 505 4to og AM 508 4to og bar saman við Möðruvallabók; hann segir (1970b:298):

Parna er stafsetningu forrits fylgt í meginatriðum, en meðferð banda er mjög ónákvæm, oft leyst úr böndum og stundum bundið á annan veg en í forriti. Að öðru leyti er ónákvæmni í stafsetningu helzt sú, að broddum er sleppt, stundum sett *e* fyrir *i* í endingum og *v* og *u* notað í samræmi við nútímastafsetningu ... Þrátt fyrir þessa ónákvæmni ... gefur stafsetning Ásgeirs vísbendingu um stafsetningu Möðruvallabókar ...

Í framhaldi af þessu leit Stefán á Vatnshyrnuuppskriftir Ásgeirs og komst að þeirri niðurstöðu að á þeim væri stafsetning sem væri svo lík stafsetningu á Vatnshyrnuuppskriftum Árna Magnússonar að engin ástæða væri „til að ætla að forrit Ásgeirs hafi verið með annarri hendi en forrit Árna“ (1970b:298).

Niðurstaðan af þessu yfirliti er því sú að treysta megi stafsetningu Ásgeirs að mestu leyti þegar hann skrifar þessa sjaldgæfari brotaskrift vegna þess að hann hafi vandað sig meira en ella, sennilega fengið óskir þar að lútandi. Það bendir hins vegar til þess að Árni hafi þegar árið 1686 verið farinn að biðja skrifara sína að vera nákvæma við skriftirnar — a.m.k. stundum — þótt hann hafi annað hvort ekki farið fram á að þeir væru jafn nákvæmir honum sjálfum. Hugsanlega hefur hann beðið Ásgeir að skrifa stafrétt þótt hann bæði hann ekki að skrifa táknrétt, eða að Ásgeir hafi ekki staðið fyllilega undir þeim væntingum sem Árni hafði til hans. En ljóst virðist að Eyjólfur Björnsson og Magnús Einarsson stóðu síðar undir þeim væntingum.

Ásgeir skrifaði sögur eftir Vatnshyrnu fyrir Árna á Kaupmannahafnarárum sínum 1686–1688, eins og fram hefur komið (Stefán Karlsson 1970b:297–

298). Már Jónsson hefur haldið því fram að Árni hafi veturinn 1686–1687 látið Ásgeir skrifa upp sögur eftir handritum Ketils Jörundssonar en ekki Vatnshyrnu sjálfri (1997:122–126, 1998:61). Um er að ræða þrjár sögur: Hænsnaþóris sögu í AM 501 4to eftir AM 554 a δ 4to, Kjalnesinga sögu í AM 503 4to eftir AM 504 4to og Flóamanna sögu í AM 517 4to eftir AM 516 4to. Ólafur Halldórsson (1999:247–248) og Stefán Karlsson (2000:358) hafa báðir mót-mælt þessari skoðun Mús. Ljóst er að þrjár sögur aðrar hefur Ásgeir skrifað eftir Vatnshyrnu, þ.e. Laxdæla sögu í ÍB 225 4to, Vatnsdæla sögu í AM 559 4to og Eyrbyggja sögu í AM 448 4to, sem Árni skrifaði reyndar að hluta (Már Jónsson 1997:119, 1998:61). Már tekur fram að Ásgeir og Árni hafi skrifað Eyrbyggju eftir Vatnshyrnu, þar sem Árni hafi ekki fengið handrit Ketils, AM 442 4to, fyrr en 1704 (1997:126, amgr. 14).

Svo sem fram hefur komið lét Árni skrifara sína stundum fá eldri uppskriftir sama handrits til hliðsjónar til að auðvelda þeim verkið (sbr. seðlana í JS 480 4to og AM 399 4to). Ekki er vitað hvenær Árni tók upp á því en hann gæti hafa gert það þegar um 1686. Það er því ekkert sem mælir gegn þeim möguleika sem Ólafur (1999:248) og Stefán (2000:358) nefna báðir að Árni hafi lánað Ásgeiri handrit Ketils til hliðsjónar þegar hann skrifaði upp Vatnshyrnu.

7. Dómharka

Í upphafi var vitnað til frægra orða Árna um annálshandrit Jóns Erlendssonar, en hann gat verið dómharður við fleiri, t.d. segir hann um annað annálshandrit með hendi Sigurðar Björnssonar sem Sigurður Jónsson lögmaður hafði átt (1930:166, 167, 168–169 (eftir AM 436 4to)):

Er þesse bok su allra versta Copie, sem eg sied hefi af nockurre gamalle bók. Og eru það stór undur, ad Sigurde Jons syne lögmanne, skynsömum manne, hafi su utskrift lika kunnad.

... og er likara ad kalla þetta óviturs mans verk enn eruditi.

Má þetta synast hyggiulauss manns verk, og synest, sem skrifarenn ecki hafi skiled, hvad sunnudags bokstaferner hefði ad þyda. ad visu ecke reflecterad uppá þá ...

Enn þetta er summa rei, að þetta Exemplar er ein af þeim verstu bókum, sem eg handleikid hefi, og kann eigi þjena til neins annars enn að færa folk í allra stærstu villu. Því einginn kann ur neinu að ráða, nisi ope alterius Exemplaris. Eg eydilagde þessa bok 1724 in Augusto, uppa það hun eingann skyllde i villu færa ...

Og um útdrátt úr þessu handriti frá Þorkeli Oddssyni segir Árni (1930:170):

Reif eg so þesse blöd i sundur 1724, enn annoteradi þetta mier til minnes, því fleire kynni þvílík onyt Excerpta til að vera á Islandi, og þjena þau alleina til að villa folk.

Svo dreifizt vanvitskan um heiminn, eins vel sem vitskan.

Hér verður að hafa í huga að í raun og veru er Árni að tala um sama verk-ið, þ.e. annálasamsteypu Jóns Erlendssonar í Villingaholti. Annálshandrit Sigurðar Jónssonar (með hendi Sigurðar Björnssonar) var eftirrit annálshandrits Jóns og þriðja annálshandritið var útdráttur úr handriti Sigurðar (Árni Magnússon 1930:166, 169). Hér var því um að ræða nýja gerð af annál sem hefur farið ákaflega illa í Árna, en hægt er þó að fullyrða að harðorðir dómar hans hafi ekki verið bundnir við þetta verk eitt og sér (sjá t.d. Már Jónsson 1998: 300, 302). Stundum líkaði honum ekki við verk þeirra sem unnu fyrir hann og reif uppskriftir þeirra líka, t.d. eftirrit AM 772 b 4to sem Páll Pálsson hafði gert (1930:198–199). Og Árni var ekki einungis gagnrýninn á verk íslenskra manna, sbr. þessi orð í AM 1 e β II fol, bl. 53r:

Jslendfka fem prentuð hefr vered¹⁸ fyrer utan Jsland (að skilia fögu bækr og loca ur þeim) er æred öriett, að fráteknu því Bartholinus og Torfæus hafa ederað (og er það eiginlega ecki þeim að þacka) þö er það fkarft fem Verelius hefr prenta läted.

Margt af þessu er og illa translaterað.

Handritið er sagt skrifað í upphafi 18. aldar (*KatAM* I:4); síðustu blöð þess (85v–91r) eru þó skrifuð um 1688 (Stefán Karlsson 1970b:289). Már Jónsson nefnir einnig gagnrýni Árna á útgáfur sem hann skoðaði í Leipzig, þar sem stafsetningu hafði verið breytt og textinn úr lagi færður (1999:220–221); Már tekur fram að hann hafi ekki treyst neinum (1999:227).

¹⁸ Fyrst hefur Árni skrifað: „Jslendfkar bækr, fem prentadar eru“.

Gagnrýni Árna var þó ekki bundin við ákveðin verk eða ákveðna menn og náði til hans sjálfs jafnt sem annarra. Hann viðurkennir m.a. að hann hefði getað gert betur á yngri árum, sbr. þessi orð á seðli við AM 902 b I 4to (1930:201):

Copiann, sem eg skrifad hefi, er hvergi nærri so góð sem þetta exemplar, er þó ritud epter þessu. enn ecki satis accuratè. Flíter hefur ad nockrum hlut þvi ollad, ungdómur ad nockru.

Már Jónsson (1998:302–305) rekur fleiri dæmi af þessu tagi.

Vert er að hafa í huga að flest dæmin sem hér hafa verið nefnd eru frá efri árum Árna, frá 1724 og síðar. Ummæli hans um annálaverk Jóns Erlendssonar eru frá 1724 og 1725 og uppskrift Páls Pálssonar reif hann 1728. Hér að fram- an hefur einnig verið vitnað í orð Jóns Ólafssonar úr Grunnavík um skoðanir Árna, en Jón hitti hann fyrst í desember 1726 (Jón Helgason 1926:15). Már Jónsson segir að síðustu árin hafi Árni verið „í blóma lífsins í fræðilegu tilliti, aldrei öflugri í starfi og skýrari í hugsun“ (1998:305). Svo virðist því sem Árni hafi orðið kröfuharðari með aldrinum.

8. Nákvæmni

Már Jónsson (1998:41–44) rekur í stuttu máli tilgang handritasöfnunar fræðimanna á 17. öld, áhrif húmanismans á fræðimennsku aldarinnar og viðhorf manna á Íslandi og í Danmörku til handrita og fornra texta. Hann drepur einnig á dæmi um aukna nákvæmni húmanískra fræðimanna sunnar í álfunni og nefnir örfáa fræga menn því til staðfestingar, svo sem ítölsku 15. aldar húmanistana Angelo Poliziano og Lorenzo Valla (1998:42, 55). Enn fremur getur Már Jeans Mabillons nokkrum sinnum og kynnir hann sem „vinsælasta“ fræðimann Evrópu undir lok 17. aldar (1998:55) og „helsta átrúnaðargoð fræðimanna um þessar mundir“ (1998:83). Már segir hins vegar ekki berum orðum að uppskriftanákvæmni Árna, sem hófst þegar hann var í vinnu hjá Thomasi Bartholin (1684–1690), megi rekja til Mabillons, þótt hann nefni nokkra höfundu þess lesefnis sem Árni gæti hafa kynnst hjá Bartholin. Már nefnir m.a. 16. aldar Frakkana Joseph Justus Scaliger og Isaac Casaubon (sjá Reynolds & Wilson 1991:176) auk Mabillons, og rekur nákvæmni Árna til tilhneigingar hans „til smásmygli“ og þekkingar á því „sem hann hafði aflað sér við lestur bóka í Kaupmannahöfn og samtöl við húsbónda sinn“ (1998:56). Sveinbjörn Rafnsson fullyrðir hins vegar að Árni hafi þroskast sem sagnfræð-

ingur meðan hann vann hjá Bartholin (1987:298). Enn fremur segir Már að Mabillon hafi verið fær í „að útrýma villum, nokkuð sem Árni stundaði af kappi síðar“ (1998:361, 24. amgr.).

Már hefði að ósekju mátt vera forvitnari um tildrög þess að Árni gerðist svo nákvæmur skrifari sem raun ber vitni og rekja starfshætti hans til strauma í samtíð hans, svo og vísindahyggju og viðhorf. Hvenær hóf hann að láta skrifara sína skrifa fornbréf stafrétt upp? Og hvenær vaknaði áhugi hans á inn-siglum? Varðandi strauma samtímans má nefna menn á borð við Mabillon og Daniel van Papenbroeck (einnig stafsett Papebroch), sem var einn þeirra sem hélt áfram þeirri miklu útgáfu á heilagra manna sögum, *Acta Sanctorum*, sem Jean Bolland hóf (Reynolds & Wilson 1991:189, 284).

Á síðari hluta 17. aldar höfðu risið upp tvö fræðasetur þar sem textarannsóknir voru stundaðar af kappi, annars vegar var um að ræða benediktínaklaustrið St.-Germain-des Près í París og hins vegar útgáfufélag í Antwerpen, sem var stofnað af jesúítanum Jean Bolland (1596–1665) til að gefa út *Acta Sanctorum* (Boyle 1992:83 og Traube 1965a:16–18). Um þessi fræðasetur segir Leonard E. Boyle: „It is to these two centers, not all that far apart, that diplomatics and its by-product paleography owe their origin“ (1992:83).

Líklegt er að Árni Magnússon hafi kynnst riti Mabillons, *De re diplomatica libri VI* (1681), þegar hann vann hjá Bartholin veturinn 1684–1685, að minnsta kosti telur Már Jónsson að svo gæti hafa verið (1998:44, 55). Rit Mabillons olli straumhvörfum í athugunum á fornbréfum, sem og handritum, þótt í minna mæli væri (Traube 1965a:20–30, Reynolds & Wilson 1991:189). Virðist Árni hafa fylgt straumnum í því efni og það jafnvel betur en margir samtímamenn hans, þrátt fyrir að Kaupmannahöfn hafi e.t.v. ekki verið ákjósanlegasta aðsetur fræðimanna á tímum Árna miðað við ýmsar aðrar borgir Evrópu (sjá Már Jónsson 1999:217, 218).

Papenbroeck tilheyrði flokki efahyggjumanna og fullyrti í ritgerð, sem birtist í *Acta sanctorum* 1675 (Papenbroeck 1968), að nánast öll fornbréf frá Meróvingatímanum væru fölsuð (sjá Traube 1960a:18–20). Það verður að teljast fullkomlega eðlilegt að bollandistar hafi lagt sig fram um að hafa það sem sannara reyndist um dýrtinga, þ.e. að þeir hafi lagt sig sérstaklega eftir áreiðanleika skjala og annarra gagna sem snérust um hvort menn væru sannlega nefndir helgir. Papenbroeck birti m.a. eftirgerðir (sennilega koparstungur) af fangamörkum og bréfaskrift frá 7. öld með ritgerð sinni (sjá einnig Boyle 1992:83). Svo óheppilega vildi til að þessi fullyrðing jesúítans Papenbroecks kom illa við benediktínaregluna. Hún varð að svara fyrir sig og það gerði Jean

Mabillon rækilega í *De re diplomatica*. Rit hans var deilurit, þar sem hann af-sannaði fullyrðingar Papenbroecks og „placed documentary criticism on a firm footing once for all“ eins og Leonard E. Boyle orðaði það (1992:84, sjá einnig Traube 1965b:9). E.t.v. lýsir titillinn á verki Mabillons því best, en framhald hans er á þá leið að í bókinni sé lýst og útskýrt hvaðeina er varðar fornöldina, efni, skrift og stíl skjala, innsigli, fangamörk, undirritun og tíma-setning (sjá Boyle 1992:86, 105). Boyle segir svo um bók Mabillons (1992: 84):

Above all else, Mabillon formulated a more comprehensive and compelling statement of documentary criticism than Papenbroeck, when he argued that any proper evaluation of the character, content, and authenticity of a given document must take account of internal as well as external criteria; of the changing fashions of composition, handwriting, and style from area to area and from age to age; and of the history, personnel, and usages of chanceries, notarial offices, and scriptoria from place to place and from period to period.

D. C. Greetham (1994:318) segir að verk manna á borð við Mabillon og Bernard de Montfaucon (1655–1741), sem m.a. beindust að því að greina falsbréf frá öðrum bréfum, hafi orðið til þess að beina fornbréfafræðinni

into the critical attitudes of paleography: that is, a competence in accurate transcription of ancient documents led the way for a critical evaluation of the scripts themselves.

Og að sumu leyti megi líta á verk þeirra sem

the first genuinely philological (i.e. historical) discipline, for it created a secure technical basis for a branch of historical research long before historical linguistics had realized that languages could also be arranged on this linear pattern and even before the genealogy of texts themselves had been fully articulated as an analytical system.

Jón Helgason segir að Árni Magnússon hafi hneigst „meir að sagnfræði en bókmenntum“ (1958:94), að hann hafi fyrst og fremst talið sig vera sagnfræðing og „historiske kilder, ganske særlig gamle dokumenter“ hafi legið í „brændpunktet for hans interesse“ (1965:73). Sveinbjörn Rafnsson hefur einnig lagt

mikla áherslu á að Árni hafi fyrst og fremst verið sagnfræðingur og að áhugi hans á gömlum handritum og skjölum hafi helgast af því (1987:297 o. v.), áhugi hans á fornbréfum og innsiglium sýni að hann hafi verið fornbréfafræðingur í anda Papenbroecks og Mabillons (1987:315). Sveinbjörn telur einnig að hann hafi verið undir miklum áhrifum frá franska sagnfræðingnum P. D. Huet (1987:301, 311). Már Jónsson fullyrðir að Árni hafi viljað „ná saman öllum heimildum til íslenskrar sögu“ (1998:285). Hann segir hann hafa helgað sig rannsóknum á sagnfræði og landafræði þegar hann var í Leipzig (1999:225) og ræður af gögnum hans að hann hafi haft mestan áhuga á miðaldasagnfræðiritum, þótt hann hafi verið mjög gagnrýninn á þau, enda efahyggjumaður eins og svo margir samtímamenn hans (1999:220, 222). Már nefnir einnig að Árni hafi haft mikinn áhuga á postulasögum og helgisögum meðan á dvöl hans í Leipzig stóð, þótt hann hafi hvorki sýnt biblíunni né guðfræði miðalda áhuga (1999:219, 221). Hann veltir fyrir sér hvers vegna svo hafi verið (1998:124):

Áhugi hans á sögum heilagra manna kann að hafa tengst athugunum á íslenskum biskupasögum og því að fyrirmyndir allra fræðimanna í Evrópu voru útgáfur munkanna Mabillons og Papebrochs á dýrlingasögum ...

Már (1998:124) segir enn fremur frá því að Árni Magnússon hafi áformað að senda Papenbroeck Jóns sögu biskups í latneskri þýðingu sinni til Antwerpen, „vafalítið til birtingar“. Það mun hafa verið vorið 1696 í Leipzig sem Árni hafði þessi áform á þrjónunum (Celsius 1930:159), en hvort hann sendi þýðinguna er ekki vitað.¹⁹ Árni hefur auðvitað þekkt til útgáfu bollandista á *Acta sanctorum* og því þótt við hæfi að senda Papenbroeck sögu af íslenskum dýrlingi. Sveinbjörn Rafnsson fullyrðir að Árni hafi þekkt til verka Bolland áður en hann fór til Leipzig og að áform hans um að senda Papenbroeck Jóns sögu til útgáfu sýni að störf bollandista hafi verið honum hugnanleg (1987:302, 308). Og hafi hann þekkt *Acta sanctorum* hefur hann þekkt fyrrnefnda ritgerð Papenbroecks frá 1675.

Már bendir á að Árni hafi nefnt Mabillon og fleiri fræðimenn sunnan úr álfu sem fyrirmyndir í inngangi að útgáfu sinni á Sjálandskróníku frá 1695 (1998:136, 1999:228), sem sýnir að Árni var vel heima í því sem var að gerast

¹⁹ Þetta var kannað og bókaverðir í Belgíu fengnir til að leita, en sú leit hefur ekki borið árangur enn sem komið er.

í fræðaheiminum sunnar í Evrópu.²⁰ Már rekur mjög vel ferð Árna til Þýskalands, fróðleiksþorsta hans og bókalet (1998:115–138, 1999). Sveinbjörn fullyrðir að nákvæmni Árna í uppskriftum megi rekja til Leipzig-ferðarinnar og þar hafi hann kynnst Papenbroeck og fornbréfafræði betur en áður (1987:307, 308). Már tekur ekki jafn sterkt til orða en segir að Árni hafi komið víðsýnni úr ferðinni og „he never relinquished the sense of context and comparison that he had acquired as a young man in Leipzig and surroundings“ (1999:232).

9. Lokaorð

Hér að framan hefur verið fjallað um nákvæmni Árna Magnússonar og hvernig hún birtist í leiðbeiningum til skrifara hans og dómhörku um samtímamenn. Birtur var áður óprentaður seðill frá Árna (í JS 480 4to) og fjallað um hann frá ýmsum sjónarhornum; einnig var fjallað um fleiri seðla frá Árna af svipuðu tagi, sem varpa ljósi á vinnubrögð hans.

Árni hóf ungur, eða rúmlega tvítugur, að skrifa táknrétt eftir handritum (Már Jónsson 1998:60–61, sbr. Stefán Karlsson 1983:cii), en virðist ekki hafa farið fram á sömu vinnubrögð við skrifara sína fyrr en eftir 1700, er Eyjólfur Björnsson og fleiri voru látnir skrifa handrit og fornbréf táknrétt upp. Áður hafði hann þó látið Ásgeir Jónsson vanda sig við uppskriftir skinnbóka þótt uppskriftir hans væru ekki táknréttar. Líklegt er að Árni hafi fyrst og fremst látið skrifa upp handrit og bréf táknrétt, sem hann bjóst ekki við að eignast. Einnig kom fram að hann lét skrifara sína stundum fá eldri uppskriftir sama handrits til hliðsjónar og til að auðvelda þeim verkið (sbr. seðlana í JS 480 4to og AM 399 4to).

Nákvæmni Árna Magnússonar verður ekki rakin til neins eins manns; þar hafa eðlisþættir hans sjálfs mest að segja. En starfshætti hans og viðhorf má án efa að einhverju leyti rekja til þeirra trauma sem voru ríkjandi á síðari hluta 17. aldar. Þeim stráumum hefur Árni vafalítið kynnst vel þegar hann var í vinnu hjá Thomasi Bartholin í Kaupmannahöfn og aftur á ferð sinni um norðanvert Þýskaland. Íslensk menning og rithefð og húanísk viðhorf sem bárust til landsins á 16. og 17. öld hafa auðvitað skipt máli,²¹ sem og uppeldi og nám hjá

²⁰ Um yfirsýn Árna Magnússonar segir Jón Ólafsson (1930a:42): „Og í sama máta voru hönum kunnigar allar editiones af prentuðum bókum, látínskum, þýskum og öðrum, sem um merkilega lærða hluti höndluðu.“

²¹ Hér hefur ekkert verið fjallað um vöxt og viðgang húanismans á Íslandi, en Peter Springborg (1977), Jakob Benediktsson (1981) og Stefán Karlsson (1997:175–176) fjalla allir um endur-

þeim feðgum í Hvammi, sr. Katli Jörundssyni (móðurföður) og sr. Páli (móðurbróður),²² að ógleymdri skólagöngu í Skálholti hjá Þórði Þorlákssyni biskupi og Ólafi Jónssyni skólameistara (sjá Ólafur Halldórsson 1999:246–247).

HEIMILDIR

Handrit

AM 1 e β II fol	AM 399 4to	AM 631 4to
AM 234 fol	AM 401 4to	AM 633 4to
AM 254 fol	AM 457 4to	AM 634–635 4to
AM 297 a 4to	AM 492 4to	AM 636 4to
AM 394 4to	AM 503 4to	AM 638 4to
AM 397 4to	AM 622 4to	AM 648 4to
AM 398 4to	AM 628 4to	JS 480 4to

Prentuð rit

- Aðalgeir Kristjánsson. 1975. Upphaf handritasöfnunar Árna Magnússonar. *Opuscula*. V:377–382. *Bibliotheca Arnamagnæana*. XXXI. Ejnar Munksgaard, København.
- AM Embedsskrivelser = Arne Magnusson*. Embedsskrivelser og andre offentlige aktstykker. Udg. Kr. Kålund. København — Kristiania, 1916.
- AM private = Arne Magnussons private brevveksling*. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København — Kristiania, 1920.
- Arne Magnusson*. Brevveksling med Torfæus (Pormóður Torfason). Udg. Kr. Kålund. København — Kristiania, 1916.
- Arne Magnussons i AM. 435 a–b, 4to indeholdte håndskriftfortegnelser med to tillæg*. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København, 1909.
- Árni Magnússon. 1930. Optegnelser og bemærkninger om enkelte håndskrifter på seder indlagte i disse, for så vidt som de ikke er aftrykte i kataloget. *Árni Magnússons levned og skrifter*. Andet bind: Skrifter, bls. 141–236. Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, København.
- Árni Magnússon. 1998. Um sögu — De historiâ. Hanna Óladóttir þýddi. Már Jónsson ritar formála. *Tímarit Máls og menningar* 59(1):66–72.
- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Orðabók Háskólans.
- Betænkning vedrørende de i Danmark beroende islandske håndskrifter og museums-genstande*. Afgivet af den af Undervisningsministeriet under 13. marts 1947 nedsatte kommission. J. H. Schultz, København, 1951.

reisn í íslenskri handritaframleiðslu á 17. öld; sjá einnig greinar Jakobs Benediktssonar um málhreisunarstörf húmanista (1953) og áhrif húmanismans á íslenska menningu (1980:68–71).

²² Árni var tæpra sjö ára þegar Ketill lést svo að uppfræðsla Árna og kennsla hefur fyrst og fremst hvílt á Páli syni hans (sjá Már Jónsson 1998:21).

- Boyle, Leonard E. 1992. *Diplomatics. Medieval Studies*. An Introduction, bls. 82–113. 2nd Ed. Ed. James M. Powell. Syracuse University Press, Syracuse.
- Celsius, Olof. 1930. Af Olof Celsius' (sen.) dagbok 1696–98. *Árni Magnússons levned og skrifter*. Første bind II: Aktstykker. Nogle samtidige udtalelser om Arne Magnusson, bls. 157–159. Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, København.
- Finnur Jónsson (útg.). 1902–1903. *Fagrskinna*. Nóreg's kononga tal udgivet for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur. København.
- Finnur Jónsson. 1930. *Ævisaga Árna Magnússonar. Safn Fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga*. VIII. Hið íslenska fræðafjelag í Kaupmannahöfn, Kaupmannahöfn.
- Flateyjarbók (Codex Flateyensis). MS. No. 1005 fol. in the old royal collection in The Royal Library of Copenhagen. Ed. Finnur Jónsson. *Corpus Codicum Islandicorum Medii Aevi*. I. Levin & Munksgaard, Copenhagen, 1930.
- Foote, Peter (útg.). 1962. Lives of Saints. Perg. fol. nr. 2 in The Royal Library, Stockholm. *Early Icelandic Manuscripts in Facsimile*. IV. Rosenkilde and Bagger, Copenhagen.
- Greetham, D. C. 1994. *Textual Scholarship*. An Introduction. Garland Publishing, New York.
- Handritasýning* 1978. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík, 1978.
- Haugen, Odd Einar. 1995. Constitutio textus. Intervensjonisme og konservatisme i utgjevinga av norrøne tekster. *Nordica Bergensia* 7:69–99.
- IO Faksimiler* = Islandske originaldiplomer indtil 1450. Faksimiler. *Editiones Arnamagnæanæ*. Suppl. 1. Munksgaard, København, 1963.
- IO Tekst* = Islandske originaldiplomer indtil 1450. Tekst. Udg. Stefán Karlsson. *Editiones Arnamagnæanæ*. A 7. Munksgaard, København, 1963.
- Jakob Benediktsson. 1953. Arngrímur lærði og íslenzk málhreinsun. *Afmæliskveðja til próf. dr. phil. Alexanders Jóhannessonar háskólarektors 15. júlí 1953 frá samstarfsmönnum og nemendum*, bls. 117–138. Helgafell. [Endurpr. í *Lærdómslistum*. Afmælisriti 20. júlí 1987, bls. 47–68. Mál og menning — Stofnun Árna Magnússonar, 1987.]
- Jakob Benediktsson. 1980. Hafnarháskóli og íslensk menning. *Tímarit Máls og menningar* 41(1):65–77. [Endurpr. í *Lærdómslistum*, bls. 206–219.]
- Jakob Benediktsson. 1981. Den vågnende interesse for sagalitteraturen på Island i 1600-tallet. *Maal og Minne* 1981, bls. 157–170. [Endurpr. í *Lærdómslistum*, bls. 227–241.]
- Jakobsen, Alfred. 1970. Noen merknader om håndskriftene AM 51, fol. og AM 302, 4to. *Opuscula*. IV:159–168. *Bibliotheca Arnamagnæana*. XXX. Ejnar Munksgaard, København.
- Johnsen, Oscar Albert og Jón Helgason (útg.). 1941. *Den store saga om Olav den hellige efter pergamenthåndskrift i Kungliga biblioteket i Stockholm nr. 2 4to med varianter fra andre håndskrifter*. Saga Óláfs konungs hins helga. Kjeldeskriftfondet. Norsk historisk kjeldeskrift-institutt. Jacob Dybwad, Oslo.
- Jón Helgason. 1926. Jón Ólafsson frá Grunnavík. *Safn Fræðafjelagsins um Ísland og Íslendinga*. V. Hið íslenska fræðafjelag í Kaupmannahöfn, Kaupmannahöfn.
- Jón Helgason. 1958. *Handritaspjall*. Mál og menning, Reykjavík.
- Jón Helgason. 1965. Islandske håndskrifter. Arne Magnusson. *Islandske håndskrifter og dansk kultur*. Udstilling på Statens Museum for Kunst, bls. 67–76. Det kongelige Bibliotek, København.

- Jón Helgason. 1980. Athuganir Árna Magnússonar um fornsögur. *Gripla* 4:33–64.
- Jón Ólafsson. 1930a. Vita Arnæ Magnæi conscripta per Johannem Olavium (Brachycolpium, Islandum). Hafniæ Anno Domini MDCCLVIII mense Decembri. *Æfisaga Árna Magnússonar. Árni Magnússons levned og skrifter*. Første bind II: Aktstykker, bls. 8–47. Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, København.
- Jón Ólafsson. 1930b. Om Den arnamagnæanske samling. *Árni Magnússons levned og skrifter*. Første bind II: Aktstykker. Mindre stykker af Jón Ólafssons efterladenskaber m.m., bls. 53–57. Kommissionen for det Arnamagnæanske legat, København.
- Jónas Kristjánsson (útg.). 1966. Svarfdælasaga. *Rit Handritastofnunar Íslands*. II. Reykjavík.
- Jónas Kristjánsson. 1972. *Um Fóstbræðrasögu*. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík.
- KatAM* = *Katalog over den Arnamagnæanske håndskriftsamling*. I–II. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København, 1889–1894.
- KatAM* = *Katalog over de oldnorsk-islandske håndskrifter i Det store kongelige bibliotek og i Universitetsbiblioteket (udenfor den Arnamagnæanske samling samt den Arnamagnæanske samlings tilvækst 1894–99)*. Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, København, 1900.
- Loth, Agnete. 1960. Om nogle af Ásgeir Jónssons håndskrifter. *Opuscula*. I:207–212. *Bibliotheca Arnamagnæana*. XX. Ejnar Munksgaard, København.
- Mazal, Otto. 1986. *Lehrbuch der Handschriftenkunde. Elemente des Buch- und Bibliothekswesens*. Band 10. Herausgegeben von Fridolin Dressler und Günther Gattermann. Dr. Ludwig Reichert Verlag, Wiesbaden.
- Már Jónsson. 1997. Scribal inexactitude and scholarly misunderstanding: a contribution to the study of Vatnshyrna. *Frejas psalter*. En psalter i 40 afdelinger til brug for Jonna Louis-Jensen, bls. 119–127. Det arnamagnæanske Institut, København.
- Már Jónsson. 1998. *Árni Magnússon. Ævisaga*. Mál og menning, Reykjavík.
- Már Jónsson. 1999. Arnas Magnæus Islandus (1663–1730): A Visiting Scholar in Leipzig, 1694–1696. *Lias* 26:213–232.
- ONP* = *Ordbog over det norrøne prosasprog*. Registre. Den arnamagnæanske kommission, København, 1989.
- Ólafur Halldórsson. 1966. Helgafellsbækur fornar. *Studia Islandica. Íslenzk fræði*. 24. Heimspekideild Háskóla Íslands og Bókauígáfa Menningarssjóðs, Reykjavík.
- Ólafur Halldórsson. 1994. Maríujarteinir frá Mjóabóli. *Strengleikar slegnir Robert Cook*, bls. 50–55. Menningar- og minningarsjóður Mette Magnussen, Reykjavík.
- Ólafur Halldórsson. 1999. Ritdómur um Árna Magnússon. *Ævisögu eftir Má Jónsson*. *Saga* 37:244–251.
- Ólafur Halldórsson. 2000. Athugasemdir við bók Más Jónssonar um Árna Magnússon. *Gripla* 11:326–328.
- Papenbroeck, Daniel van [Daniel Papebrochius]. 1968. Propylævm antiqvarivm circa veri ac falsi discrimen in vetustis membranis. *Acta sanctorum*. Aprilis. Tomvs II, bls. i–li. Culture et civilisation, Bruxelles. [Ljóspr. á frumútg., Antverpiæ, 1675.]
- Páll Eggert Ólason. 1927. *Skrá um Handritasöfn Landsbókasafnsins*. II. Reykjavík.
- Páll Eggert Ólason. 1948–1952. *Íslenzkar æviskrár frá landnámstímum til ársloka 1940*. I–V. Hið íslenzka bókmenntafélag, Reykjavík.
- Reynolds, L. D. & N. G. Wilson. 1991. *Scribes and Scholars. A Guide to the Transmission of Greek & Latin Literature*. 3rd Ed. Clarendon Press, Oxford.

- Slay, D. (útg.). 1960. *Codex Scardensis. Early Icelandic Manuscripts in Facsimile. II.* Rosenkilde and Bagger, Copenhagen.
- Springborg, Peter. 1977. Anitqvæ historię lepores — om renæssancen i den islandske håndskriftproduktion i 1600-tallet. *Gardar* 8:53–89.
- Stefán Karlsson. 1960. Um handrit að Guðmundar sögu bróður Arngríms. *Opuscula. I*:179–189. *Bibliotheca Arnarnagæana. XX.* Ejnar Munksgaard, København.
- Stefán Karlsson. 1970a. Resenshandrit. *Opuscula. IV*:269–278. *Bibliotheca Arnarnagæana. XXX.* Ejnar Munksgaard, København.
- Stefán Karlsson. 1970b. Um Vatnshyrnu. *Opuscula. IV*:279–303. *Bibliotheca Arnarnagæana. XXX.* Ejnar Munksgaard, København. [Endurpr. í *Stafkrókum*, bls. 336–357.]
- Stefán Karlsson (útg.). 1983. Guðmundar sögur biskups. I. Ævi Guðmundar biskups, Guðmundar saga A. *Editiones Arnarnagæanæ. B 6. C. A.* Reitzels forlag, København.
- Stefán Karlsson. 1988. Alfræði Sturlu Þórðarsonar. *Sturlustefna. Ráðstefna haldin á sjö alda ártíð Sturlu Þórðarsonar sagnaritara 1984*, bls. 37–60. Ritstj. Guðrún Ása Grímsdóttir & Jónas Kristjánsson. Stofnun Árna Magnússonar, Reykjavík. [Endurpr. í *Stafkrókum*, bls. 279–301.]
- Stefán Karlsson. 1997. Skrifarar Þorláks biskups Skúlasonar. *Skæðagrös. Skrif til heiðurs Sigurjóni Björnssyni sjötugum 25. nóvember 1996*, bls. 175–200. Ritstj. Sölvi Sveinsson. Hið íslenska bókmenntafélag, Reykjavík. [Endurpr. í *Stafkrókum*, bls. 383–402.]
- Stefán Karlsson. 2000. Um Vatnshyrnu. Eftirmáli. *Stafkrókar. Ritgerðir eftir Stefán Karlsson gefnar út í tilefni af sjötugsafmæli hans 2. desember 1998*, bls. 357–359. Ritstj. Guðvarður Már Gunnlaugsson. Stofnun Árna Magnússonar á Íslandi, Reykjavík.
- Storm, Gustav (útg.). 1888. *Islandske Annaler indtil 1578.* Det norske historiske Kildeskriftfond, Christiania.
- Sveinbjörn Rafnsson. 1980. Skrift, skjöl og skjalasöfn. Ágrip af skjalfraði. *Ritsafn Sagnfræðistofnunar 2. Sagnfræðistofnun Háskóla Íslands*, Reykjavík.
- Sveinbjörn Rafnsson. 1987. Arni Magnússons historiska kritik. Till frågan om vetenskapssynen bakom Den arnamagnæanska samlingen. *Över gränser. Festskrift till Birgitta Odén*, bls. 293–316. Lund.
- Traube, Ludwig. 1965a. Geschichte der Paläographie. Zur Paläographie und Handschriftenkunde. Herausgegeben von Paul Lehmann. Mit biographischer Einleitung von Franz Boll. *Vorlesungen und Abhandlungen. Erster Band*, bls. 1–80. Herausgegeben von Franz Boll. Unveränderter Nachdruck der 1909 erschienenen ersten Auflage. Verlag C. H. Beck, München.
- Traube, Ludwig. 1965b. Einleitung in die lateinische Philologie des Mittelalters. Herausgegeben von Paul Lehmann. *Vorlesungen und Abhandlungen. Zweiter Band.* Herausgegeben von Franz Boll. Unveränderter Nachdruck der 1911 erschienenen ersten Auflage. Verlag C. H. Beck, München.

SUMMARY

This article discusses the accuracy of Árni Magnússon's work and how it shows itself in the instructions he gave to his scribes and in the judgments he made concerning his contemporaries. Printed here for the first time is a slip of Árni's, found in JS 480 4to, which contains instructions for one of his scribes, Eyjólfur Björnsson, on how to copy a manuscript, for example by distinguishing between the two kinds of "s", between regular "r" and "r rotunda" and so forth. Other slips on the same subject are printed, all of which shed light on his working methods and his concern for accuracy.

Árni began as a young man to copy manuscripts letter-for-letter, but he seems not to have encouraged his scribes to follow the same method until after 1700, when Eyjólfur Björnsson and others were engaged to copy manuscripts and diplomas letter-for-letter. It is probable that Árni had manuscripts and diplomas which he had no prospects of owning copied in this way first and foremost. Earlier he had engaged Ásgeir Jónsson to copy manuscripts carefully, even though these copies could not be called letter-for-letter. It also happened that he let his scribes have earlier copies of the same manuscript, for comparison and to make their task easier (see slips in JS 480 4to and AM 399 4to).

A recent biography of Árni Magnússon neglects to discuss the influences which may have affected Árni and formed his working habits. His passion for accuracy cannot of course be attributed to any one person; his own natural endowments played the biggest role, and yet his working habits and his attitude doubtless owe something to the intellectual currents of the last half of the seventeenth century. Árni must have become acquainted with these when he was in the service of Thomas Bartholin in Copenhagen, and also during his travels in northern Germany. To shed light on this there is some discussion of the dispute between Papenbroeck and Mabillion over the forging of diplomas and other matters which had a revolutionary effect on humanistic studies in the late seventeenth century and on Árni's view of himself as primarily a historian, who collected manuscripts largely for historical purposes.

*Guðvarður Már Gunnlaugsson
Stofnun Árna Magnússonar
Árnagarði við Suðurgötu
101 Reykjavík
vardi@am.hi.is*